

Lidt om kornhøst i fortid og nutid

Af Aksel Kirk, Engbrovej, Snedsted og Verner Præstgaard, Lunegårdsvej, Snedsted

Den første ”høst” har vel været indsamling af vilde kornsorter. For senere at få indflydelse på, hvor kornet kunne samles, har man strøet korn på jorden på egnede steder. Hvedesorter som enkorn og emmer menes at være blevet dyrket i Mellemøsten for ca. 9000 år siden. Noget senere bredte kornavl sig til Europa ad to veje, en langs kysten og en anden gennem Balkan. Man har her i landet fundet hvedepollen, som man ved kulstof-14 metoden kan påvise er 6000 år gammel. 500 år senere begyndte man at anvende den primitive plov, arden. Det ældst bevarede eksemplar her i landet er fra bronzealderen for knap 4000 år siden. Det er en krogard, der kunne skrabe furer. Kornsorterne var emmer og enkorn samt den nøgne byg. Ved Voldtofte på Sydvestfyn har man fundet forråd af korn i nedgravede lerkar fra tiden omkring 800 f. Kr. Kornsorterne var emmer, spelt, byg og lidt hirse.

Hvordan høsten er foregået, ved vi ikke meget om, men fra Ruts bog kap. 2 hører vi om byghøsten på Boaz mark. Der er tale om høstfolk, og vi hører om, at kornet bliver bundet i neg. De fattige havde lov til at gå efter høstfolkene og samle løse strå og aks op. En ret der var fastslået i 3. Mosebog kap. 19. En ægyptisk vægdekoration fra 1200-tallet viser en mand, der høster med segl, som det redskab, der brugtes til at skære stråene over med.

Man har to teorier om, hvordan indførelsen af landbruget i Danmark foregik. Efter den ene var det jægerne, der fik behov for et fødevarerilskud og blev halvagerbrugere og jægere. I følge den anden teori var det agerbrugere sydfra, der lod sig friste af de lokkende kyster. (a).

Man ved, at de ældste kornsorter var enkorn, emmer, dværghvede, almindelig hvede og seksradet byg, der blev sået efter at skoven var ryddet ved fældning og afbrænding, det såkaldte svedjeagerbrug, hvor man avlede nogle få år på det samme stykke og derefter ryddede et nyt stykke. Da man senere foretrak at fortsætte dyrkningen på det samme jordstykke, fik man brug for at bearbejde jorden med det primitive pløjeredskab arden. Man har fundet spor efter arden under gravhøje. Det viser noget om, hvor langt tilbage den har været anvendt. Den blev efterhånden forbedret i den yngre bronzealder og selv om den manglede muldfjæl til at vende

jorden, kunne man ved at holde den skråt få den til at kaste det meste af jorden til den ene side. Det var først i vikingetiden, man fik en plov, der vendte jorden. Seglen var stadig det foretrukne høstredskab, man kendte godt leen med et kort blad af jern. Omkr. 3-4 årh. f. Kr. blev man i stand til at øge bladlængden til over 40 cm og fik da et brugbart redskab til græsslåning, men ikke til kornhøst. Middelalderen igennem fortsatte man med at anvende seglen. Man fattede med den ene arm om stråene og skar dem over ved roden med den anden. Brugte man leen faldt en del af kernerne af, og det tab kunne man ikke tåle. Plejlen er også taget i brug i middelalderen.

Høstudbyttet var ikke stort. Hvis en gård brugte 15 tdr. korn til udsæd, ville høsten i et normalt år løbe op til (min.) 45 tdr. korn. Heraf ville en tredjedel gå til landgilde og skat, og en anden tredjedel til udsæd og 4-5 tdr. til tiende. Tilbage ville være 10 tdr. korn til familiens eget behov, eller nok til at brødføde omkring 4 personer. Var foldudbyttet 4 stillede regnskabet sig anderledes gunstigt, men under alle omstændigheder var der en meget lille margin, og situationen ville hurtigt blive katastrofal i misvækst år.

Nok kunne supplerende føde hentes fra husdyrbruget, abild- og kålgården, fiskeriet m.v. men brødet, grøden og øllet forblev dog grundbestanddelen af bøndernes kost. (a).

Der er i tid ikke langt fra det her beskrevne til Aakjærs sange om høsten, hvor man får indblik i den ærefrygt og respekt man havde for kornet, ”der måtte ingen træde med sko i høstens rug. En skælven i et ydmygt sind, en bøn til altets skaber, før høsten bringes ind”.

Denne respekt for høsten har nok ikke været gældende for hovbønderne, når de arbejdede på herregårdenes store marker, hvis høst skulle klares, før de kunne vende hjem til deres egne agre.

Kornhøsten blev forberedt om efteråret med pløjning og om foråret med mindst tre gange harvning med såning og tromling. På et billede kan man se, hvordan høsten foregik omkring 1830 på Sjælland. Billedet viser tre høstkarle med hver deres binderske samt en ældre mand, der sætter negene i hobe. Hans kræfter kunne nok ikke klare at gå med leen. Madmoderen



*En af de første selvbindere i Thy i 1901 i »Beerstedgård« i Snedsted.
På billedet ses bl.a. Peder Nørgaard og de to døtre Lise og Angelika samt tre tjenestekarle.*

kommer fulgt af gårdens hund og har madkurven i den ene hånd og øltejlen i den anden til glæde for høstfolkene. Nu kunne de få et tiltrængt stykke mad, få slukket tørsten og få et lige så tiltrængt lille hvil. Ved den lejlighed glædede de sig til, at det sidste neg snart var høstet. Når det var sket gik de hjem og strøg leen for kålene. Det var nemlig en gammel skik, at når mejningen var endt, så skulle folkene trakteres med æbleskiver, og hvis madmoderen ikke havde dem færdige, så havde de ret til at gå om i kålgården og hugge hendes kål om. Det var det, de nu stod og strøg leen til, men vi kan se, at både husbond og madmor er på vej ud med de eftertragtede æbleskiver, kålen skulle skånes.

Men høsten var kun halvt bjerget. Kornet skulle stå i hobe 12 - 14 dage for at fuldmognes, og da august normalt er vor regnrigeste måned, kunne det drille at få det tørt i hus.

Om det skrev min bedstefar, Jens Nielsen Kirk i august 1891 sin dagbog: ”at det havde regnet konstant nu en hel måned. Rugen satte vi normalt sammen med 20 neg i hver hob, men på grund af det ustadige vejr, og fordi rugen var slem til at spire, satte vi kun 4 i hvert hob. Efter længere tids regnvejr, blev det en dag tørvejr, negene som alle var gennemvåde, skar vi op og bredte ud, heldigvis holdt tørvejret den næste

dag, hvor vi mod aften fik det hele bundet sammen igen og hjemkørt, om natten regn igen”. Sådan kunne høstvejret drille, hvad der gav store tab, og som igen betød manglende brød på bordet næste år.

Når det sidste læs blev kørt ind, var det ofte pyntet med et kunstfærdigt lavet neg, som det ses på billedet.

Bedstefar, der begyndte at skrive dagbog i 1866, berettede ofte fra de første år, at han, når der var travlhed på de store gårde, lukkede smedjen nogle dage og hjalp til, hvor det tiltrængtes. Han deltog derefter i høstgilderne, som varede hele natten. Noget som var skik på næsten alle gårde, for der skulle festes, når høsten var i hus. Jeg husker som ung på gårdene, at de stadig havde den gamle skik at servere æbleskiver, det var en festdag, hvorimod høstgilderne, man førhen sluttede med, nu var ved at uddø.

Jeg vil gå frem til mine barndoms minder fra høstens tid, hvor næsten alt korn blev mejet med selvbinder, enkelte små husmænd, deriblandt min far brugte endnu leen. Der var flere bønder, der hvert år tilbød ham at høste kornet med binder, når han så til gengæld ville hjælpe dem med indkørselen. Men han sagde nej tak. Hans begrundelse var, at selvbinderen ikke kunne



Her høstes med skårlægger, omkring 1920. i Vestervig.

klippe stråene så tæt i bund, som han kunne med leen, hvad han kaldte svineri.

Da det nu var selvbindernes tid, var det et vigtigt og krævende arbejde at sætte negene i hobe. Mekanismen i maskinen bevirkede, at negene var skrå i bunden og ligeledes i toppen. Når man satte dem i hobe med 6 i hvert, der var det almindeligste, var man tilbøjelig til at sætte dem sammen to og to mod hinanden og to ved enderne. Det var lettest at sætte dem så de stod på flad fod, men det var forkert, for i tilfælde af regnvejr, løb vandet lige ned i dem. De skulle stå på tåen, og hvis de blot var sat godt sammen, stod de lige så solidt som et hustag. Jeg har oplevet efter en regnsvejrsmiddag, at vi kunne køre ind efter blot et par timers solskin, det var kun de yderste strå, som var blevet våde.

Som det ses på billedet, indførte Danmark sin første høstmaskine til Valdbygård ved Slagelse i 1852. Den kunne hverken aflægge eller binde kornet. Det var en almindelig slåmaskine, hvor de afskårne strå faldt ned på et bræt (bord), her sad en mand og skubbede dem ud, når der var strå nok til et neg; men de har sikkert hurtigt opfundet aflæggeren, som var tynde jernstænger boltet i en ramme i knivenes skærebredde og fastgjort på knivrammen med et par hængsler, og under mejningen var aflæggerrammen ved en lille mekanisme fastgjort, så den skrånede lidt opad. Her lagde det høstede korn sig fint med toppen opad. Kuskesædet var bagved, og når man skønnede, der var strå til et neg, løsnede han

den lille låsemekanisme ved at rykke i en snor og rammen faldt til jorden, og det høstede neg blev trukket fri fra rammen og lagde sig på stubbene. Ved at rykke i snoren igen var aflæggeren parat til et nyt neg.

Jeg husker fra mit første år som aktiv landmand på Randersegnen, at der gik en historie om den første slåmaskine med aflægger på en herregård, vist omkring 1868, folk stimlede sammen for at se denne vidundermaskine, der kunne erstatte 8 - 10 mand, men mange var skeptiske, de tænkte på alle de arbejdsløse, det ville medføre. Man vidste, det betød at de skulle sulte, og der var i tiden efter krigen i 1864 i forvejen utallige arbejdsløse. Men mellem tilskuerne var en ung mand som vred følgende vittighed af sig. ”Tænk om de nu kunne lave en maskine, som også kunne binde negene”. Denne vittighed blev virkeliggjort ca. 30 år senere. Lige før århundredskiftet kom den første selvbinder her til landet fra Amerika. Denne vidundermaskine var umoderne ca. 50 - 60 år senere.

Tærskearbejdet foregik med plejl. Det danske klima indbød ikke til bruge sydlandske metoder med udendørs tærskeladser, hvor okser trådte kærnerne fra stråene eller trak slæder hen over kornet. Omkring 1848 begyndte man at fremstille håndtrukne pigtærskere, hvor pigge på en tromle slog kærnerne af, men ikke adskilte det tærskede i kærner, avner og halm. Det var strengt arbejde for to mand at stå ved



Rughøst på Sjælland - omkring 1850.

håndsvinget og dreje tromlen, så den kom op i den fart, der skulle til for at tærsk kornet. På nogle gårde havde man en hestegang eller hesteomgang, som den også kaldes til at levere kraften. Hestene trak i kredsgang på en eller flere bomme, hvorfra kraften overførtes. Man havde knap 30 år før fremstillet en rensemaskine, der ved hjælp af en blæser bestående af roterende vinger og solde kunne rense kornet for avner og ukrudtsfrø. Den var også håndbetjent.

Ca. 1878 kom den første maskine, som både kunne tærsk og rense kornet her til landet også fra USA. Dette år blev mine bedsteforældre gift og overtog fædrenehjemmet, men han fortsatte en del år sit smedehåndværk sideløbende med landbruget. Han havde derfor hvert år en mand til at tærsk kornet. Hvor meget en mand dengang kunne tærsk en dag med en plejl, er der i dag ingen, som med sikkerhed kan sige. Bedstefars ejendom var på 16 tdr. bygsædeland første klasses jord med korn i det halve. Han har, hvad jeg skønner, avlet 80 - 85 tdr. korn om året, og da han havde en tærsker i 40 - 45 dage om året til en dagløn af 40 øre, som i 1884 steg til 50 øre, hvad hans regnskabsbog fortæller, har mandens ydelse for disse penge været 2 tdr. korn om dagen. Tærskearbejdet, særlig rensningen af kornet har sikkert støvet slemt, og for at lindre det har man ofte tyet til brændevinsflasken. Bedstefar, som var afholdsmand, har måske ikke kunnet lide dette brændevinsdrikkeri. I januar 1893 stod der på udgiftssiden i hans regnskabsbog: Betalt min tærsker for afsavn af brændevin 1 kr. Det gav tærskeren 2 ekstra daglønninger, og han sparede denne udgift.

Da de året efter havde optærsket, var det sidste gang, det foregik med plejl. I 1895 blev avlen for første gang tærsket med maskine. I sognet var der det år dannet et aktieselskab, som købte en amerikansk maskine med en lille dampmaskine som trækraft. Halmpræsser var

endnu ikke opfundet. Avlen blev det år tærsket på 8 timer. Maskinen skulle have 1 kr. pr. time i alt 8 kr. og 10 kr. i alt til arbejderne. Det vil dog ikke sige, at plejlen var hængt på knagen for bestandig, i januar 1896 havde bedstefar en arbejder i 5 dage til at tærsk noget rug, som var levnet. For de 5 dage betalte han 4 kr. Takket være andelsbevægelsen begyndte nu landbrugsprodukterne at stige. Dette kom også arbejderne til gode. Året efter da bedstefar havde tærskemaskine, fik arbejderne 20 øre i timen. Der blev de første mange år levnet lidt til plejlen. Grunden var, at de fleste huse endnu var stråtækte, og selv om næsten alle landbrug havde et engskifte, hvor de foruden at grave tørv til brændsel også hentede en del hø samt rør til tagdækning, rørene groede på de laveste arealer. Da der på de fleste gårde hvert år var et stykke tag som skulle omtækkes, var det ikke altid, det høstede rør kunne slå til, derfor måtte man gemme lidt rughalm til hjælp. Til at binde taget med brugte man simer, snoet af rughalm, derfor skulle det plejltærskes, da halmen til disse formål blev ødelagt, hvis den kom gennem en tærskemaskine. Tækkegarn kom først frem efter århundredskiftet.

Jeg vil gå frem til midt i tyverne, hvor mine første barndomserindringer er knyttet til mit hjem, når vi om efteråret havde tærskemaskinen på besøg. Det var også et aktieselskab, der havde maskinen, måske det samme som havde købt det første. Denne var en stor 36 tommers Marschal maskine med presser, indført fra USA. Den blev trukket af en selvtrækkende dampmaskine, der lignede et lokomotiv. Jeg mindes en mand ved navn Ajs, som kørte med den i mange år, altid sort af kulstøv. Han skulle møde et par timer før de andre om morgenen for at få klargøre lokomobilen til dagens arbejde. Der skulle tages slagter ud og fyres op med kul, så de 300 - 400 l. vand, som var på kedlen kom på kogepunktet og dannede den damp, der drev den dobbeltvirkende cylinder, så den kunne trække. Så var maskinen klar til dagens arbejde. Jeg husker, når han kom kørende med den forspændte tærskemaskine og presser. Vi drenge tænkte, at kunne vi engang komme til at køre med en sådan maskine, da havde vi nået det højeste trin, som var på rangstigen. Foruden Ajs var der 4 - 5 faste folk. Der var en ilægger, 2 kornbærere og en pressemand, der blev kaldt skrædderen, fordi han bandt ballerne. I alt skulle



Ved ophøst stryger karlene for kålen. Disse reddes ved hjælp af æbleskiver. Nørrejylland omkring 1860.

der være 12 - 14 til at betjene den. Der var et arbejde, som ikke var attråværdigt, det var at bære avner fra. Avnerne kom ud under maskinen, hvorfra man med en rive trak dem ud på et stykke sækkelærred. Avnebæreren samlede de 4 hjørner som en sæk og bar den ind i laden på den dertil indrettede plads, men det fyldte meget, så han måtte kravle op i dyngen med det.

Her vil jeg gengive, hvad Linne Handrup Hedegaard, Hurup, skrev i årbogen 1996 om originalen Kræn Kapel, der boede på fattiggården i Ullerup. ”Om efteråret fulgte han med tærskværket, og Per Bak sagde, at han også der kom til det mest beskidte arbejde - at bære own”. Han blev engang spurgt, om han efter en sådan dag blev vasket godt om aftenen. Svaret var at han gerne var i fjorden for at bade en gang om året.

De fleste større gårde fik efterhånden selv tærskværk. Det var de mindre samt husmandsbrugene, der var maskinens kunder. På gårdene var der mange karle, som overvejende var os fra husmandshjemmene. Når en tjene-stekarls far havde besøg af tærskværket, var det en uskreven lov blandt bønderne, at husbonden gav karlen fri, så denne kunne komme hjem for at hjælpe til. Det var dårlige tider, da jeg var ung i trediverne. På de almindelige husmandssteder var der normalt et par heste, 4 køer, nogle ungdyr, samt svin og høns og som i mit hjem en flok børn. Det betød meget, når et par stykker af os kom hjem, og min far derved sparede to daglønninger. Det var noget, vi glædede os til, min mor havde brygget øl til dagen, og ved spisetiderne var det et festmåltid, der serveredes.

På maskinen var der installeret en fløjte, som

man ved en mekanisme kunne lade dampen gå igennem. Det gav et fløjt, som kunne høres over hele sognet. Med et sådant fløjt startede Ajs arbejdet.

Det næste fløjt kom, når der var spisepause, derefter igen når spisepausen var slut.

Spisepausen skulle altid krydres med nogle historier, så Ajs måtte ofte give et ekstra stød i fløjten for at få tropperne samlet. Når tærskningen var færdigt et sted, gav han 3 kraftige fløjt, så vidste næste kunde, at nu var det snart hans tur. Kornbærerne havde pligt til at tælle de sække korn, de tog fra maskinen, og det gjorde de ved at slå en streg på en tavle, hver gang de gik med en sæk (ca. 100 kg.).

Når jeg nu som pensionist ser tilbage på den udvikling, som er sket i min tid, ser jeg, at alle husmandsbrugene, hvoraf de fleste blev opført i tyverne og trediverne. Mange regnede med, de skulle være fremtidens mindre landbrug. Nu er nedlagte og opkøbte af de store gårde, og mange mindre gårde har lidt samme skæbne.

Da mejetærskeren begyndte at overtage arbejdet, var mange skeptiske. Nu skulle kornet stå på roden 10 - 12 dage længere og eftermodnes, kernerne ville falde af o.s.v. Nej den egnede sig ikke til det danske klima, men vi må indrømme, at den er kommet for at blive. Der er kun lidt fremmed hjælp på de store gårde i dag. Mange lader derfor en maskinstation klare arbejdet. De kommer med en mejetærsker, der høster og tærsker 100 td. i timen.

Den gamle høstpoesi, æbleskiver og høstgilde er det en saga blot? Eller er det blot, at jeg ikke kan se den?

Sime, snor tvundet af strå.

K. Hansen: Det danske Landbrugs Historie. 2.

Olaf Olsen: Gyldendal og Politikens Danmarkshistorie.

Claus Bjørn m.fl.: Det danske landbrugs historie 4. 000 f. Kr. - 1536. (a).

Evald Toftemark: Det danske Landbrugs Haandbog. Odense 1938.

Kilde: Sydthy Årbog 1997, side 69-74.